

PSYCHOLOGIA ROZWOJOWA, 2014 * tom 19, nr 3, s. 69–84
doi:10.4467/20843879PR.14.019.2306
www.ejournals.eu/Psychologia-Rozwojowa/

MONIKA DOMINIĄK-KOCHANEK
ADAM FRĄCZEK

Zespół Badań nad Socjalizacją i Agresją, Instytut Psychologii Stosowanej, Akademia Pedagogiki Specjalnej
im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa
The Maria Grzegorzewska Academy of Special Education, Warszawa
e-mail: dominiak@aps.edu.pl

Retrospektywna ocena doświadczania kar fizycznych w dzieciństwie a wzorce gotowości do agresji u młodych dorosłych¹

Retrospective evaluation of corporal punishment experienced
in childhood and patterns of readiness for aggression in young adults

Abstract. The aim of the study was to define the role of corporal punishment experienced in childhood in the development of readiness for interpersonal aggression. 173 young adults assessed retrospectively if and how often they, as children, experienced the four following forms of corporal punishment: grabbing, spanking, pulling an ear or forcing to knee, and belting. Readiness for aggression was measured by The Readiness for Interpersonal Aggression Inventory, which enables to assess three distinct, intrapsychic mechanisms regulating aggressive acts: the emotional-impulsive readiness, the habitual-cognitive readiness and the personality-immanent readiness. The results show that corporal punishment used by fathers is a positive, significant predictor of all three patterns of readiness for interpersonal aggression in sons and daughters. No relation was found between corporal punishment by mothers and readiness for aggression of children, despite the fact that mothers used corporal punishment toward sons and daughters as frequent as fathers.

Key words: corporal punishment, readiness for interpersonal aggression

Słowa kluczowe: kary fizyczne, gotowość do agresji interpersonalnej

WPROWADZENIE

Przedmiotem prezentowanego opracowania są, po pierwsze, przegląd i analiza ustaleń dotyczących związków między doświadczaniem karania fizycznego w dzieciństwie a nasileniem agresji interpersonalnej w późniejszym okresie życia (w młodości); po drugie, przedstawienie raportu z badań własnych podejmujących tę problematykę i mających odpowiedzieć na pytanie, czy karanie fizyczne

przez matkę i ojca stymuluje formowanie się intrapsychicznych mechanizmów sterujących zachowaniem agresywnym. W badaniach uwzględniono zróżnicowanie ze względu na płeć karzącego względem karanego (matka wobec córki i wobec syna; ojciec wobec córki i wobec syna) oraz ze względu na formę i częstotliwość doświadczania kar fizycznych. Należy podkreślić, że badane przez nas formy kar, pomimo dolegliwości dla karanego, nie wykraczają poza ramy fizycznego karcenia w celu skory-

gowania niewłaściwego zachowania dziecka i nie należy ich utożsamiać z maltretowaniem/znęcaniem się.

Zdajemy sobie sprawę, że wokół kwestii stosowania kar fizycznych w wychowaniu ma miejsce specyficzna indoktrynacja, wyrażająca się stanowiskiem, iż każda forma karania w dzieciństwie zawsze prowadzi do negatywnych skutków. Ewentualne krytyczne uwagi, pokazujące inne niż negatywne efekty rozwojowe karania fizycznego, mogą więc zostać odebrane jako inspiracja do ich stosowania. Uważamy jednak, że rzetelna informacja na temat tego, czy i w jakim stopniu kary fizyczne odpowiadają za formowanie się agresywnych skłonności, należy się nie tylko rodzicom, ale także tym osobom dorosłym, które doświadczyły takich kar w dzieciństwie.

NASTĘPSTWA DOŚWIADCZANIA KAR FIZYCZNYCH W DZIECIŃSTWIE – PRZEGLĄD BADAŃ

Pozytywny związek między doświadczeniem w dzieciństwie kar fizycznych a podejmowaniem w okresie dorastania i później tzw. zachowań eksternalizacyjnych, w tym agresji interpersonalnej, dokumentuje wiele badań (Gámez-Guadix i in., 2010; Gershoff, 2002; Lansford i in., 2011; Stormshak i in., 2000; Straus, Mouradian, 1998; Taylor i in., 2010; Simons, Wurtele, 2010). U podłoża formowania się wzorców agresywnego zachowania u dzieci karanych fizycznie leży kilka procesów czy mechanizmów psychologicznych. Należy do nich między innymi uczenie się zachowań agresywnych poprzez modelowanie (Bandura, Ross, Ross, 1961). Zachowanie rodzica, stosującego karę fizyczną po to, aby wymusić posłuszeństwo, jest dla dziecka wyrazistym sygnałem, że w pewnych okolicznościach agresja jest normalnym i pożądanym zachowaniem, zwłaszcza w sytuacjach zadaniowych. Inną ścieżkę formowania się skłonności do agresji interpersonalnej u dziecka wyznacza rodzic, który stosuje kary, kiedy sam jest pod wpływem bardzo silnych emocji negatywnych. Badania dokumentują, że wymierzanie kary pod

wpływem pobudzenia emocjonalnego prowadzi do deficytów w zakresie kontroli emocjonalnej dziecka, co w konsekwencji ułatwia mu manifestowanie agresji, ilekroć doświadcza negatywnej stymulacji (Chang i in., 2003; Straus, Mouradian, 1998).

Jeszcze inna ścieżka rozwoju zachowań agresywnych u dzieci karanych fizycznie wiąże się z właściwościami procesów atrybucyjnych: osoby poddawane w dzieciństwie surowej dyscyplinie są bardziej skłonne do zewnętrznych atrybucji względem własnego zachowania (Dix, Grusec, 1983) oraz łatwego przypisywania wrogich intencji innym osobom (Dodge i in., 1995). Tendencja do atrybucji zewnętrznych wynika z koncentracji osób karanych nie tyle na wewnętrznych motywach własnego zachowania, ile na samym zachowaniu, ocenianym na wymiarze, którego krańce stanowią możliwość otrzymania vs uniknięcia bolesnej kary. W konsekwencji, choć zachowania zagrożone karą w obecności rodziców ulegają wygaszeniu, to ich ponowna aktywacja w środowisku pozarodzinnym jest tylko kwestią czasu i okoliczności – wiąże się bowiem z mniejszym ryzykiem otrzymania kary za agresję. Psychologiczną konsekwencją tego rodzaju oddziaływań wychowawczych są słaba internalizacja norm i standardów zachowania oraz ukształtowanie się u jednostki karanej fizycznie zewnętrznego poczucia kontroli (Grusec, Goodnow, 1994; Hoffman, 1975), a co za tym idzie – zaniechanie działań agresywnych tylko ze względu na strach przed karą i w okolicznościach, które karę tę czynią wysoce prawdopodobną.

Metaanaliza 88 badań nad rozwojowymi skutkami kar fizycznych potwierdza słuszność tezy o przejściowym i względnie krótkotrwałym zablokowaniu zachowań agresywnych u osób karanych w ten sposób (Gershoff, 2002). Spośród 7 aspektów opisujących psychospołeczne funkcjonowanie dziecka karanego fizycznie tylko bezzwłoczne podporządkowanie się woli rodzica było jedynym powszechnie występującym efektem stosowania kar w wychowaniu. W konkluzjach tych metaanaliz nie uwzględniono jednak istotnego różnicowania na posłuszeństwo sytuacyjne,

wymagające stałego monitoringu rodziców, oraz posłuszeństwo zaangażowane, przejawiające się w traktowaniu przez dziecko rodzicielskich norm i standardów zachowania jako tożsamy z własnymi (Kochanska, Coy, Murray, 2001). Biorąc pod uwagę fakt, że doświadczanie kar fizycznych koreluje wyraźnie negatywnie ze stopniem internalizacji norm przez dziecko, można sądzić, że chodzi raczej o przejściowe i niestabilne posłuszeństwo sytuacyjne. W przypadku innych uwzględnionych w metaanalizie aspektów psychospołecznego funkcjonowania stwierdzono, że doświadczanie kar fizycznych współwystępuje z podwyższonym natężeniem takich właściwości, jak zachowania agresywne, przestępcze i antyspołeczne, choroby psychiczne, zła jakość relacji w diadzie dziecko–rodzic oraz ryzyko zostania ofiarą przemocy. Warto podkreślić, że pogorszenie jakości relacji rodzic–dziecko w następstwie stosowania dyscypliny opartej na karach fizycznych może stanowić odrębną ścieżkę rozwoju zachowań agresywnych dziecka. Gorsze relacje z rodzicami oznaczają mniejszą skuteczność jakichkolwiek form przekazu socjalizacyjnego, ich efektywność bowiem w dużym stopniu zależy od dobrych, pozytywnych relacji emocjonalnych między rodzicami a dzieckiem.

Odmienne od omawianych powyżej poglądów odnośnie do negatywnych, psychospołecznych skutków doświadczania w dzieciństwie kar fizycznych prezentują Baumrind i współpracownicy (Baumrind, Larzelere, Cowan, 2002). Wspomniani autorzy twierdzą, że tzw. normatywne karanie fizyczne, polegające na dawaniu klapsa otwartą dłoń, jest pożądaną i skuteczną metodą dyscyplinowania, pod warunkiem iż stosowanie tego rodzaju kar ogranicza się do sytuacji, w której inne sposoby okazały się nieskuteczne (Baumrind, 1996). Potwierdzeniem stanowiska Baumrind są wyniki metaanalizy badań jej współpracowników nad skutkami stosowania przez rodziców kar fizycznych (Larzelere, Kuhn, 2005). Punktem wyjścia wykonanej metaanalizy była kategoryzacja 26 badań z uwzględnieniem mierzono-ego w nich karania fizycznego. Na podstawie kryterium częstości, dotkliwości oraz stosun-

ku kar fizycznych do innych praktyk wychowawczych wyróżniono kilka specyficznych form karania fizycznego: warunkowe karanie (ang. *conditional spanking*), konwencjonalne karanie fizyczne (ang. *customary physical punishment*), karanie nadmiernie surowe (ang. *overly severe physical punishment*) oraz dyscyplinę opartą wyłącznie na karaniu fizycznym (ang. *predominant use of physical punishment*).

Karanie warunkowe polega na stosowaniu maksymalnie dwóch „klapsów” o umiarkowanej sile, wymierzonych otwartą dłoń, tylko wówczas, gdy nie udaje się zmienić niewłaściwego zachowania dziecka innymi sposobami. Konwencjonalne karanie fizyczne określono dość enigmatycznie jako posługiwanie się karą fizyczną w sposób typowy dla przeciętnego rodzica, ze wskazaniem na kryterium częstości jako miarę owej typowości i pominięciem kryterium surowości czy proporcji używania kar fizycznych w stosunku do innych praktyk wychowawczych. Wskaźnikiem karania nadmiernie surowego jest przede wszystkim używanie przedmiotów, takich jak pas, w celu wymierzenia kary fizycznej oraz potrząsanie, uderzanie dziecka po głowie oraz policzkowanie. Dyscyplina oparta głównie na karaniu fizycznym przejawia się w preferencji rodziców do korygowania zachowania dziecka metodą klapsów i całkowitej rezygnacji z innych, mniej awersyjnych dla dziecka sposobów dyscyplinowania.

Wyniki omawianej metaanalizy pokazują, że skutki otrzymywania kar fizycznych w dzieciństwie zależą przede wszystkim od tego, który z rodzajów karania miał miejsce w doświadczeniu badanych. Karanie nadmiernie surowe i posługiwanie się karą fizyczną jako jedyną metodą wychowawczą współwystępują z przejawianiem przez dziecko negatywnych wzorców zachowań, w tym zachowań agresywnych. W przypadku tzw. karania konwencjonalnego nie stwierdzono statystycznie istotnych różnic w zakresie psychospołecznej adaptacji między osobami niekaranymi a karanymi. Najbardziej kontrowersyjny wynik, sprzeczny z powszechnym przekonaniem, dotyczy skutków doświadczania w dzie-

ciństwie tzw. karania warunkowego. Analiza wielu uwzględnionych badań pokazała, że karanie warunkowe jest korzystne rozwojowo, ponieważ wiąże się ze zmniejszoną częstością podejmowanych przez dziecko zachowań antyspołecznych oraz zwiększeniem jego posłuszeństwa w stopniu umożliwiającym w przyszłości całkowitą rezygnację ze stosowania wobec niego kar fizycznych.

Przedstawione stanowiska na temat rozwojowych konsekwencji doświadczania kar fizycznych w dzieciństwie są względem siebie w pewnym zakresie niespójne. Tzw. karanie warunkowe, to znaczy stosowanie wśród innych technik wychowawczych także incydentalnych klapsów, nie prowadzi do negatywnych konsekwencji w rozwoju psychospołecznym. Istniejące rozbieżności można zapewne po części wyjaśnić różnicami w sposobach operacjonalizacji karania fizycznego. Badacze, którzy twierdzą, że wszelkie kary fizyczne prowadzą do rozwoju zachowań typu eksternalizacyjnego, najczęściej nie różnicują bardzo drastycznych form karania (bicia pasem, policzkowania, szarpania), czyli przemocy wobec dziecka, z użyciem relatywnie łagodnego klapsa otwartą dłoń w pupę, zazwyczaj użytego w kontekście innych sposobów dyscyplinowania. Poza kwestią sposobu operacjonalizacji karania fizycznego uważamy, że dla wyjaśnienia wspomnianych rozbieżności co do psychospołecznych następstw karania dokładniejszej analizy wymaga między innymi to, czy karanie fizyczne przez matkę i ojca pełni podobne funkcje dla rozwoju agresywnych wzorców zachowań, czy i jakie znaczenie ma płeć dziecka oraz czy doświadczenie karania wpływa na rozwój mechanizmów intrapsychicznych, sterujących wszelkimi zachowaniami agresywnymi, w tym tych motywowanych zarówno emocjonalnie, jak i instrumentalnie.

Podsumowując, z punktu widzenia bogactwa mechanizmów psychologicznych, które mogą odpowiadać za rozwój agresywnych skłonności u osób karanych fizycznie, można założyć wysoką, pozytywną korelację między doświadczeniem w dzieciństwie kar fizycznych a agresją tych osób w dorosłości. Należy jednak odnotować, że skłonności agresyw-

ne w populacji przyjmują rozkład normalny, podczas gdy częstość stosowania kar fizycznych przez rodziców wykracza znacząco poza ten rozkład. Świadczy o tym fakt, że doświadczenie takiej lub innej formy karania fizycznego w dzieciństwie było udziałem 79% młodych dorosłych w Kanadzie (MacMillan i in., 1999), 59,4% dorosłych w Niemczech, 56% dorosłych w Rosji (Straus, 2010) czy 63% młodych dorosłych w Hiszpanii (Gámez-Guadix i in., 2010). Oznacza to, że choć większość doświadczyła kar fizycznych w dzieciństwie, nie rozwinęła agresywnych skłonności. Jeśli do tego obrazu dołożymy wyniki badań ukazujące pozytywną funkcję karania warunkowego dla redukcji zachowań agresywnych dzieci, okazuje się, że na pytanie o znaczenie kar fizycznych dla manifestowania agresji w późniejszym okresie życia nadal nie sposób jednoznacznie odpowiedzieć.

BADANIA WŁASNE²

Celem przeprowadzonych badań było ustalenie, jakie znaczenie dla formowania się intrapsychicznych mechanizmów odpowiadających za regulację zachowań agresywnych mają kary fizyczne, stosowane w dzieciństwie przez matkę i ojca. Ze względu na retrospektywny charakter badań należy zaznaczyć, że wówczas gdy mówimy o karach fizycznych, mamy na myśli obraz tych zachowań zachowany w pamięci młodych dorosłych, którzy zostali poproszeni przez nas o przypomnienie sobie, czy, jak często oraz w jaki sposób rodzice karali ich fizycznie, gdy mieli 11–13 lat. Obraz ten może być różny dla matki i ojca, a ponieważ istnieją dane wskazujące na inne znaczenie przekazu socjalizacyjnego ojca i matki dla wielu aspektów psychospołecznego funkcjonowania i rozumienia świata społecznego przez dzieci (Kadzikowska-Wrósek, 2010; Plopa, 2008; Skarżyńska, 2009), uznaliśmy za istotne dokonanie oddzielnego pomiaru kar fizycznych matki i ojca, z uwzględnieniem płci dziecka.

Poszukując uwarunkowań rozwojowych dla agresji interpersonalnej, skoncentruje-

my się nie tyle na zewnętrznych formach jej manifestacji, ile na gotowości do agresji, definiowanej jako konstelacja psychologicznych procesów i struktur leżących u podstawy i regulujących czynności agresywne (Frączek, 2002; 2008; 2010). Na podstawie wiedzy o psychologicznych mechanizmach warunkujących zachowania społeczne, w tym czynności agresywne, wyodrębniono następujące rodzaje gotowości do agresji: emotogenno-impulsywną (E-I), nawykowo-poznawczą (N-P) i osobowościowo-immanentną (O-I).

Gotowość emotogenno-impulsywna przejawia się w łatwości reagowania złością na bodźce szkodliwe i frustracje, przy braku adekwatnej samokontroli emocjonalnej. Akt agresji sterowany tą gotowością ma zwykle gwałtowny przebieg i krótkotrwały charakter, tak jak szybko i na krótko pojawiają się i utrzymują w organizmie człowieka negatywne stany emocjonalne o bardzo dużym natężeniu. Gotowości emotogenno-impulsywna zależy z jednej strony od siły pobudzenia emocjonalnego, która ma podłoże biologiczne, z drugiej zaś od sprawności mechanizmów kontroli emocjonalnej, kształtującej się pod wpływem doświadczeń socjalizacyjnych. Zapleczem empirycznym dla uwzględnienia tego mechanizmu intrapsychicznego w koncepcji gotowości do agresji są badania dokumentujące znaczenie podatności emocjonalnej i skłonności do irytacji dla podejmowania czynności agresywnych (Caprara, Manzi, Perugini, 1992; Caprara, Pastorelli, 1993).

Intrapsychicznym warunkiem pojawienia się czynności agresywnych, sterowanych gotowością nawykowo-poznawczą, jest posiadanie nawyków i skryptów agresywnego zachowania, którymi jednostka się posługuje, realizując określoną rolę społeczno-zawodową lub w odpowiedzi na specyficzne wyzwania sytuacyjne. Źródłem uwewnętrznionego przekonania, że w pewnych okolicznościach agresja popłaca, jest proces modelowania i wzmacniania agresywnych zachowań. Inaczej niż w przypadku gotowości E-I czynności agresywne sterowane gotowością N-P są zaplanowane i przebiegają pod pełną kontrolą procesów poznawczych. Zasadność uwzględnienia mechanizmu po-

znawczego w koncepcji gotowości do agresji potwierdza długa tradycja badań nad agresją interpersonalną jako rezultatem internalizacji specyficznych postaw i sądów normatywnych, dopuszczających stosowanie agresji w określonych sytuacjach życiowych (Frączek, Rutkowska, 2012; Huesmann, Guerra, 1997; Pena i in., 2008; Werner, Nixon, 2005).

Intrapsychicznym fundamentem gotowości osobowościowo-immanentnej jest stała potrzeba zachowań agresywnych i szkodenia innym. Czynność agresywna, regulowana gotowością O-I, wywołuje u jednostki pozytywne emocje (satisfakcję), podobnie jak samo obserwowanie konsekwencji agresywnego zachowania w postaci fizycznego bądź psychicznego cierpienia ofiary. Rozwojowe uwarunkowania formowania się gotowości O-I obejmują okoliczności, w których jednostka uczy się, że najszybciej i najlepiej można ochronić poczucie własnej wartości, czy podwyższyć samoocenę, podejmując agresję interpersonalną. Funkcją agresji jest zatem dostarczanie jednostce pozytywnego wzmocnienia o znaczeniu niezwykle istotnym, gdyż określającym możliwość realizacji motywu autowaloryzacji. Uwzględnienie gotowości O-I w koncepcji gotowości do agresji uzasadniają badania nad osobowościowymi wyznacznikami agresji, zwłaszcza badania nad funkcją samooceny w podejmowaniu zachowań agresywnych (Baumeister, Smart, Boden, 1996; Donnellan i in., 2005).

Zasygnalizowana koncepcja gotowości do agresji jest – z punktu widzenia celu niniejszych badań – najbardziej adekwatnym zapleczem teoretycznym, gdyż stwarza przesłanki do odpowiedzi na pytanie, czy i jakie struktury intrapsychiczne, odpowiadające za regulację agresji interpersonalnej, kształtują się w następstwie kar fizycznych matki i ojca. Alternatywne podejście do problematyki agresji, skoncentrowane na charakterystyce formalnej zachowania (agresja fizyczna, agresja werbalna, agresja pośrednia), pozwoliłoby jedynie stwierdzić, że mamy do czynienia z agresją o określonej formie, bez możliwości ustalenia, jakie mechanizmy intrapsychiczne tą agresją sterują i jakie funkcje ona pełni. Koncentrując

się na owych mechanizmach, a nie formach zachowania, koncepcja gotowości do agresji stwarza przesłanki do opisanego aktu agresji w kategoriach przyczyn, a fakt, że praktycznie wszystkie trzy rodzaje gotowości są uwarunkowane socjalizacyjnie (Konopka, Dominiak-Kochanek, 2012; Konopka, Frączek, 2013), uzasadnia poszukiwanie rozwojowych przesłanek gotowości w doświadczeniu karania fizycznego w dzieciństwie.

Podsumowując, przeprowadzone badania mają na celu ustalenie odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

1. Jaka jest częstość stosowania czterech uwzględnionych w badaniach form karania fizycznego przez matki i ojców wobec synów i córek?
2. Jaki jest rozkład natężenia trzech rodzajów gotowości do agresji interpersonalnej u badanych kobiet i mężczyzn?
3. Czy i jaki jest wkład kar fizycznych stosowanych przez matki i ojców w formowanie się trzech rodzajów gotowości do agresji interpersonalnej synów i córek?

METODA

Osoby badane i procedura

W badaniach wzięło udział 173 młodych dorosłych od 21. do 24. roku życia ($M = 21.42$; $SD = 1.84$), w tym 88 kobiet ($M = 21.51$; $SD = 2.16$) oraz 85 mężczyzn ($M = 21.34$; $SD = 1.48$). Badani byli studentami studiów dziennych na kierunku pedagogika, matematyka oraz inżynieria bezpieczeństwa pożarowego. Ze względu na retrospektywną część badań poświęconą diagnozie kar fizycznych stosowanych przez matkę i ojca kontrolowano, kto w okresie dzieciństwa badanego pełnił w domu rodzinnym funkcję wychowawczą matki i ojca. W badanej próbie 171 osób wskazało na matkę biologiczną jako głównego opiekuna, jedna osoba zaznaczyła macochę, kolejna zaś babcię jako osobę odpowiedzialną za wychowanie badanego w okresie dzieciństwa.

W przypadku roli wychowawczej ojca 164 badanych było pod opieką ojca biologicznego,

pozostałe 9 osób wskazało na dziadka, ojczyma bądź partnera matki jako osoby wypełniające w okresie ich dzieciństwa obowiązki wychowawcze ojca. Wszyscy badani wypełniali część retrospektywną kwestionariusza, uprzednio zaznaczając, kogo mają na myśli wówczas, gdy odpowiadają na pytania o ojca i matkę. Ze względu na małą liczbę badanych, których doświadczenia wychowawcze odnoszą się do innych osób niż biologiczni rodzice, zrezygnowano z analiz statystycznych, porównujących skutki kar fizycznych, podejmowanych przez rodziców biologicznych i osób pełniących funkcje wychowawcze rodziców biologicznych.

Pomiar karania fizycznego

Aby określić częstość doświadczenia przez badanych w dzieciństwie kar fizycznych ze strony matki i ojca, wykorzystano Retrospektywny Inwentarz Praktyk Wychowawczych, przygotowany przez Monikę Dominiak-Kochanek oraz Ewę Kulawską na podstawie Dimensions of Discipline Inventory Murraya Strausa i Angele Fauchier. Badani zaznaczali na 11-stopniowej skali (od „nigdy” do „dwa lub więcej razy w ciągu dnia”), jak często matka i ojciec podejmowali cztery następujące zachowania, świadczące o stosowaniu kar fizycznych: (1) szarpali bądź potrząsali, aby zwrócić na siebie uwagę, (2) dawali klapsa, „dawali po łapach” lub szturchali, (3) zmuszali do klęczenia lub ciągnęli za ucho, (4) używali pasa bądź kija, aby wymierzyć karę. Trzecia kategoria kar fizycznych, polegająca na zmuszaniu do klęczenia bądź ciągnięciu za ucho, pochodzi z badań retrospektywnych G. Fluderskiej i M. Sajkowskiej (2001), ukierunkowanych między innymi na ustalenie rodzajów doznawanych w dzieciństwie kar fizycznych oraz skali samego zjawiska. W badanej próbie 25,7% osób dorosłych doświadczyło w dzieciństwie pociągania za ucho, a 15,9% zmuszania do klęczenia, co uznano za odsetek wystarczający, aby wprowadzić do skali tę kategorię rodzicielskich zachowań w miejsce kary specyficznej tylko dla Stanów Zjednoczonych (wylewanie dziecku na język sosu chili oraz

nakaz płukania ust mydlinami). Rzetelność czteroitemowej skali karania fizycznego okazała się bardzo wysoka, co potwierdza wartość współczynnika Cronbach $\alpha = .81$.

Pomiar gotowości do agresji interpersonalnej

Do pomiaru gotowości do agresji wykorzystano Inwentarz Gotowości do Agresji Interpersonalnej, opracowany przez Adama Frączka, Karolinę Konopkę oraz Marka Smulczyka. Inwentarz służy do pomiaru trzech rodzajów gotowości do agresji interpersonalnej: emotogenno-impulsywnej (E-I), nawykowo-poznawczej (N-P) oraz osobowościowo-immanentnej (O-I). Kwestionariusz ten składa się w sumie z 30 twierdzeń, na każdy rodzaj gotowości przypada 10 twierdzeń. Przykładowe twierdzenia brzmią: „Łatwo wpadam w złość, ale szybko mi to przechodzi” (gotowość emotogenno-impulsywna), „Można mścić się na tych, którzy na to zasługują” (gotowość nawykowo-poznawcza), „Ośmieszanie innych bywa dla mnie źródłem przyjemności” (gotowość osobowościowo-immanentna). Zadaniem badanego było określenie, czy zgadza się z danym twier-

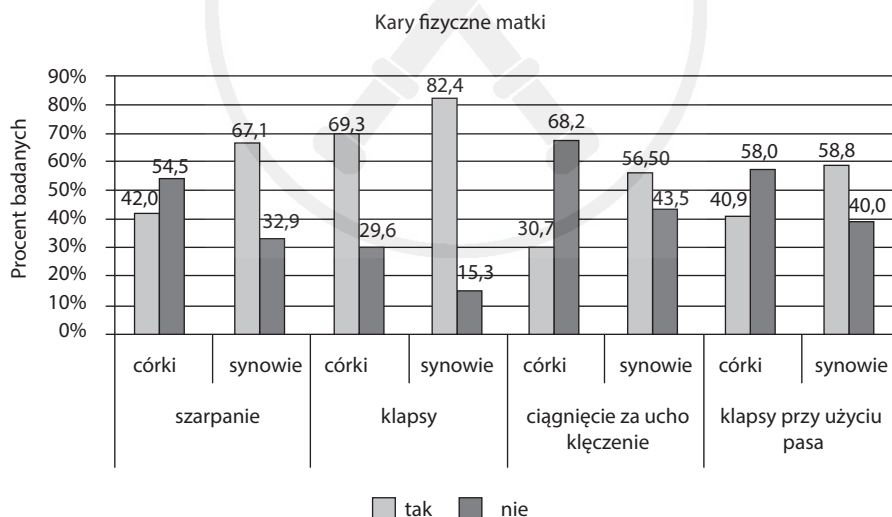
dzeniem, używając dwukategorialnej kafeterii tak/nie. W przypadku wszystkich trzech skal uzyskano satysfakcjonujące współczynniki rzetelności, które wyniosły dla gotowości emotogenno-impulsywnej $\alpha = .72$, dla gotowości nawykowo-poznawczej $\alpha = .79$, a dla gotowości osobowościowo-immanentnej $\alpha = .69$.

WYNIKI

Doświadczenie karania fizycznego w badanej próbie

Prezentację wyników rozpoczniemy od zilustrowania rozkładu częstości doznawania w dzieciństwie czterech uwzględnionych w badaniach form karania fizycznego ze strony matki i ojca. Rysunek 1 pokazuje, jaki procent badanych doświadczało w dzieciństwie kar fizycznych ze strony matki, przy czym dla ukazania skali zjawiska posłużono się zero-jedynkowym kryterium klasyfikacyjnym „karany/niekarany fizycznie” z zachowaniem podziału badanej próby ze względu na płeć.

Doświadczenie kar fizycznych ze strony matki było udziałem zdecydowanej większo-

Rysunek 1. Kary fizyczne doświadczane w dzieciństwie ze strony matki w ocenie badanych córek i synów

Uwaga: „Tak” oznacza przynajmniej jednokrotne doświadczenie przez badanego danej kary; „nie” jest równoznaczne z odpowiedzią „nigdy”; ze względu na braki danych w niektórych formach karania zsumowanie tak/nie daje mniej niż 100%.

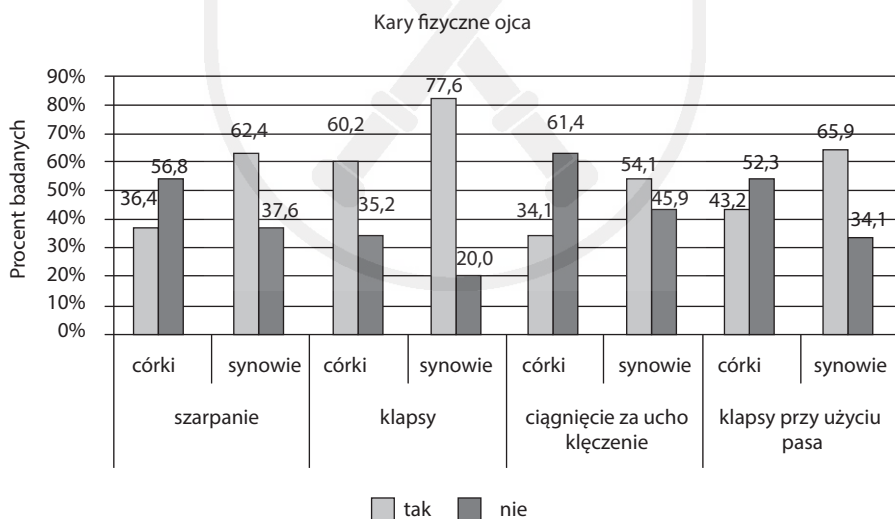
ści badanych, i to zarówno synów, jak i córek. Najwięcej badanych wskazało na klapsa jako sposób, w jaki matka korygowała w dzieciństwie ich niewłaściwe zachowanie, przy czym jest to jedyna forma kary fizycznej, która stanowi doświadczenie wychowawcze większości córek i synów. W zakresie pozostałych form kar fizycznych mamy do czynienia z następującym schematem rozkładu doświadczeń karania fizycznego ze względu na płeć dziecka. Większość badanych synów zaznała w dzieciństwie szarpania, ciągnięcia za ucho, zmuszania do klęczenia czy kar przy użyciu pasa, podczas gdy w przypadku córek proporcja badanych bez takiego doświadczenia zawsze przewyższa procent badanych z takim doświadczeniem. Największa dysproporcja między synami a córkami dotyczy ciągnięcia za ucho oraz zmuszania do klęczenia, stosowanego przez matkę wobec 56.5% synów i 30.7% badanych córek.

Przygotowano analogiczny rozkład doświadczeń wychowawczych synów i córek w zakresie czterech form kar, uwzględniając retrospektywną ocenę karania dokonaną przez

badanych względem zachowań dyscyplinujących ojca. Wyniki przedstawia rysunek 2.

Rozkład czterech form karania fizycznego oraz proporcja karanych i niekaranych synów i córek w zakresie poszczególnych form jest w przypadku ojców niemal identyczna, jak w przypadku matek. Świadczy o tym po pierwsze fakt, że najwięcej badanych bez względu na płeć wskazało na klapsa jako karę fizyczną stosowaną w dzieciństwie przez ojca. Po drugie ponownie okazało się, że procent badanych, którzy doznali w dzieciństwie trzech pozostałych form karania, zawsze przekracza w przypadku synów 50%, podczas gdy w przypadku córek wynosi około 40%, z najwyższym wskaźnikiem 43.2%, odnoszącym się do wielkości grupy badanych kobiet karanych przy użyciu pasa.

Podsumowując, zarówno w przypadku matek, jak i ojców można mówić o powszechnym stosowaniu przez nich kar fizycznych wobec dzieci w czterech uwzględnionych formach. Wniosek ten w nieco większym stopniu odnosi się do doświadczeń synów w porównaniu z córkami, choć zakres używania

Rysunek 2. Kary fizyczne doświadczane w dzieciństwie ze strony ojca w ocenie badanych córek i synów

Uwaga: „Tak” oznacza przynajmniej jednokrotne doświadczenie przez badanego danej kary; „nie” jest równoznaczne z odpowiedzią „nigdy”; ze względu na braki danych w niektórych formach karania zsumowanie tak/nie daje mniej niż 100%.

kar fizycznych wobec córek trudno nazwać znikomym, skoro dotyczy od 69.6% badanych (w przypadku klapsa od matki) do 30.7% badanych (w przypadku ciągnięcia za ucho bądź zmuszania do klęczenia przez matkę).

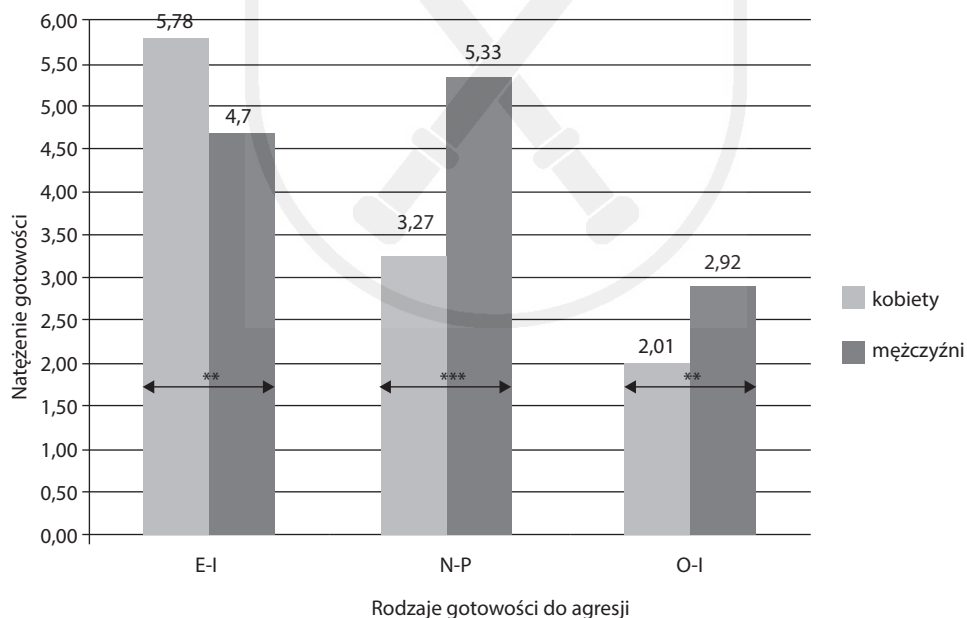
Co ciekawe, przeprowadzone serią testów t porównania międzypłciowe w zakresie częstości doświadczania kar fizycznych przez wyodrębnioną z badanej próby grupę kobiet i mężczyzn, którzy otrzymali karę fizyczną przynajmniej raz w życiu, wykazały brak różnic międzypłciowych we wszystkich czterech formach kar. O ile zatem rozwiązując dylemat „karać fizycznie, czy nie karać”, rodzice kierują się płcią dziecka, o tyle decyzja o tym, jak często karać, uwarunkowana jest neutralnymi płciowo przesłankami, spośród których znaczenie najistotniejsze może mieć po prostu osobista filozofia skutecznego karania.

Rozkład gotowości do agresji interpersonalnej w badanej próbie

Płeć badanych okazała się istotnym źródłem zmienności w zakresie natężenia wszystkich

trzech rodzajów gotowości do agresji interpersonalnej, przy czym kierunek stwierdzonych różnic międzypłciowych odbiega od tradycyjnego myślenia o agresji, wedle którego to wyłącznie domena mężczyzn. Graficzną ilustrację uzyskanych wyników przedstawia rysunek 3.

Kobiety osiągnęły wyższy poziom gotowości emotogenno-impulsywnej w porównaniu z mężczyznami [$t(162) = 3.18$; $p < .01$]. Z kolei mężczyźni uplasowali się wyżej w zakresie gotowości nawykowo-poznawczej [$t(158) = 5.26$; $p < .001$] oraz immanentno-osobowościowej [$t(162) = 2.63$; $p < .01$]. Analogiczne różnice uzyskano w wielu innych badaniach nad gotowością do agresji interpersonalnej (Konopka, Frączek, 2013), również tych o zasięgu międzynarodowym (Frączek, Konopka, Smulczyk, 2013). Można zatem mówić o względnie uniwersalnym wzorcu różnic międzypłciowych, wyrażającym się w wyższym natężeniu gotowości regulowanej emocjonalnie wśród kobiet oraz wyższym poziomie gotowości regulowanej poznawczo i osobowościowo wśród mężczyzn.

Rysunek 3. Płeć a natężenie trzech rodzajów gotowości do agresji interpersonalnej

** $p < .01$; *** $p < .001$

Doświadczenie karania fizycznego w dzieciństwie a gotowość do agresji interpersonalnej

Przystępując do ustalania, czy doświadczanie kar fizycznych w dzieciństwie współwystępuje z gotowością do agresji interpersonalnej w okresie wczesnej dorosłości, przeprowadzono w pierwszym kroku analizę korelacji liniowej Pearsona, w drugim wielozmiennową analizę regresji. W obu przypadkach posłużono się sumarycznym wynikiem uzyskanym przez badanego w skali karania fizycznego, na który składa się częstość otrzymywania w dzieciństwie kar fizycznych od matki i ojca w czterech uwzględnionych formach: szarpnięcie, klapsy, ciągnięcie za ucho lub zmuszanie do klęczenia oraz kary przy użyciu klapsa. Współczynniki korelacji między retrospektywnie ocenianym doświadczeniem karania fizycznego w dzieciństwie a trzema rodzajami gotowości do agresji interpersonalnej przedstawia tabela 1.

Wartość współczynników korelacji dla związku między doświadczeniem karania fizycznego przez matkę a trzema rodzajami gotowości do agresji interpersonalnej młodych dorosłych jest bliska 0, zarówno dla synów, jak i córek. W przypadku relacji między retrospektywnie ocenianym przez badanych doświadczeniem karania fizycznego przez ojca

a ich gotowością do agresji interpersonalnej stwierdzono słabe korelacje dodatnie. Najwyższą wartość współczynnika korelacji odnotowano dla związku między karami fizycznymi ojca a gotowością osobowościowo-immanentną córek ($r = .38$; $p < .01$) oraz synów ($r = .35$; $p < .01$). Pozostałe współczynniki korelacji wskazują na dodatni związek między karaniem fizycznym ojca a gotowością nawykowo-poznawczą córek ($r = .29$; $p < .01$) oraz gotowością emotogenno-impulsywną synów ($r = .24$; $p < .05$). Uzyskane wyniki sygnalizują, że kary fizyczne ojca mogą być ważnym czynnikiem stymulującym rozwój u dzieci intrapsychicznych mechanizmów regulujących zachowania agresywne oraz potwierdzają konieczność rozdzielnego pomiaru metod oraz wkładu ojca i matki w wychowanie dziecka.

Kolejnym etapem do określenia, czy doświadczenie karania fizycznego w dzieciństwie ma znaczenie dla natężenia przejawianej w okresie dorosłości gotowości do agresji, było utworzenie trzech modeli regresji metodą krokową-postępującą, z płcią osób badanych (mężczyzna, kobieta) oraz częstością doświadczania karania fizycznego ze strony ojca i matki jako zmiennymi objaśniającymi oraz gotowością do agresji jako zmienną objaśnianą. Należy dodać, że we wszystkich trzech modelach regresji poza efektami głównymi kontrolowano potencjalne skutki inter-

Tabela 1. Współczynniki korelacji r-Pearsona między karaniem fizycznym przez matkę i ojca a gotowością do agresji interpersonalnej młodych dorosłych (macierz korelacji)

	Gotowość do agresji interpersonalnej		
	E-I	N-P	O-I
Kary fizyczne matki wobec			
synów	-.02	.02	.03
córek	-.07	.08	.02
Kary fizyczne ojca wobec			
synów	.24*	.21	.35**
córek	.15	.29*	.38**

* $p < .05$; ** $p < .01$

akcji między płcią a częstością doświadczania kar fizycznych ze strony matki i ojca, co daje w sumie 5-elementowy, wyjściowy zbiór zmiennych objaśniających.

Wyniki pierwszej analizy regresji dla gotowości emotogenno-impulsywnej prezentuje tabela 2. W tabeli zamieszczono wyłącznie te predyktory, które weszły do modelu, wyjaśniając w stopniu istotnym statystycznie źródło zmienności zmiennej zależnej.

Model regresji z dwoma istotnymi efektami głównymi okazał się dobrze dopasowany [$F(2, 159) = 8.08$; $p < .001$], a uwzględnione w nim zmienne wyjaśniają łącznie 9% wariancji w zakresie gotowości emotogenno-impulsywnej. Najlepszym predyktorem gotowości typu E-I okazała się płeć osób badanych. Kobiety charakteryzują się znacznie większym natężeniem gotowości emotogenno-impulsywnej w porównaniu z mężczyznami. Drugim pozytywnym predyktorem jest częstość doświadczania kar fizycznych stosowanych przez ojca, przy czym należy podkreślić, że natężenie gotowości typu E-I pozostaje jednak w większym związku z płcią badanego niż doświadczeniem karania. Świadczy o tym wielkość standaryzowanych współczynników β , która dla kar fizycznych ojca i gotowości

E-I wyniosła .16, a w przypadku płci i owej gotowości osiągnęła wartość znacząco wyższą, równą $-.26$. Warto zauważyć, że moc predykcyjna oszacowanego modelu ogranicza się do wyjaśnienia zaledwie 9% zmienności w zakresie gotowości emotogenno-reaktywnej, ale zmienność tę, poza płcią badanych, należy w całości przypisać karom fizycznym doświadczanym w dzieciństwie ze strony ojca. Kary fizyczne matki, podobnie jak w korelacji liniowej, okazały się bez znaczenia dla natężenia gotowości emotogenno-impulsywnej dorosłych synów i córek.

Analogiczny model regresji utworzono w celu określenia źródeł zmienności gotowości nawykowo-poznawczej. Wyniki analizy regresji, wykonanej – jak powyżej – metodą krokową-postępującą, przedstawia tabela 3.

Wyniki analizy regresji wskazują, że model jest dobrze dopasowany [$F(2, 155) = 19.6$; $p < .001$], a dwa predyktory, które go współtworzą, wyjaśniają łącznie 19% wariancji w zakresie gotowości nawykowo-poznawczej. Pierwszym i najsilniejszym źródłem zmienności gotowości typu N-P jest – podobnie jak w przypadku gotowości typu E-I – płeć biologiczna badanych. Różnice międzypłciowe w zakresie gotowości nawykowo-poznawczej

Tabela 2. Wyniki regresji krokowej postępującej dla zmiennej – emotogenno-reaktywna gotowość do agresji interpersonalnej

Predyktory	Beta	t	p
Płeć	-.26	-3.36	.001
Kary fizyczne ojca	.16	2.15	.05

$R = .31$; popr. $R^2 = .09$; $F(2, 159) = 8.08$; $p < .001$

Tabela 3. Wyniki regresji krokowej postępującej dla zmiennej – nawykowo-poznawcza gotowość do agresji interpersonalnej

Predyktory	Beta	t	p
Płeć	.39	5.42	.001
Kary fizyczne ojca	.24	3.26	.001

$R = .45$; popr. $R^2 = .20$; $F(2, 155) = 19.6$; $p < .001$

polegają na tym, że mężczyźni charakteryzują się wyższym natężeniem tej gotowości niż kobiety. Drugim predyktorem gotowości N-P są kary fizyczne ojca. Natężenie gotowości nawykowo-poznawczej badanych jest tym większe, im częściej – wedle ich percepcji – doświadczali kar fizycznych ze strony ojca. Do omawianego modelu ponownie nie weszły kary fizyczne doświadczane ze strony matki, jak również nie odnotowano istotności statystycznej skutków interakcji.

Wyniki trzeciej analizy krokowej dla gotowości osobowościowo-immanentnej przedstawione w tabeli 4 pokazują, że podobnie jak w przypadku poprzednio omówionych modeli mamy do czynienia z dwiema zmiennymi, kluczowymi dla predykcji natężenia gotowości typu O-I. Są to kary fizyczne ojca oraz płeć badanych.

Warto jednak zauważyć, że inaczej niż w przypadku gotowości typu E-I oraz N-P to właśnie doświadczane w dzieciństwie kary fizyczne ze strony ojca są najsilniejszym, dodatnim predyktorem gotowości O-I. Świadczy o tym wielkość standaryzowanego współczynnika $\beta = .33$, podczas gdy wartość tego współczynnika dla płci jako predyktora gotowości O-I równa jest .20. Ponownie to mężczyźni wykazali się wyższym natężeniem gotowości O-I w porównaniu z badanymi kobietami. Uzyskany dwuelementowy model regresji jest istotny statystycznie [$F(2, 159) = 13.84$; $p < .001$] i wyjaśnia 15% wariancji w zakresie gotowości typu O-I.

DYSKUSJA I PODSUMOWANIE

Wyniki niniejszych badań, interpretowane w kategoriach statystycznych, wskazują na

słaby, choć istotny dodatni związek między doświadczaniem w dzieciństwie kar fizycznych ze strony ojca a gotowością do agresji interpersonalnej. Biorąc pod uwagę fakt, że kary fizyczne ojca okazały się pozytywnym predyktorem trzech rodzajów gotowości do agresji, można o nich mówić w kategoriach uniwersalnego czynnika, który ma wkład w rozwój wszystkich intrapsychicznych mechanizmów regulujących zachowania agresywne. Uniwersalność kar fizycznych ojca jako czynnika odpowiadającego za natężenie gotowości do agresji młodych dorosłych przejawia się również w tym, że stymulują one rozwój gotowości zarówno u synów, jak i córek. Nie stwierdzono podobnej zależności w przypadku kar fizycznych stosowanych przez matkę.

Problemy interpretacyjne pojawiają się wówczas, gdy uzyskane wyniki chcemy odnieść nie tyle w języku empirii, ile w odniesieniu do praktyki wychowawczej. Z jednej bowiem strony mamy do czynienia z olbrzymią skalą zjawiska, wyrażającą się w tym, że ponad 70% badanych wskazało na klapsa jako metodę wychowawczą stosowaną przez rodziców, a blisko połowa zaznaczyła również trzy pozostałe formy karania jako te, których doświadczyła w dzieciństwie. Z drugiej strony stwierdzono brak związku między karami fizycznymi matki a gotowością do agresji badanych, pomimo że matki stosują kary fizyczne równie często jak ojcowie.

Czy takie wyniki uprawniają do mówienia o braku negatywnych konsekwencji stosowania kar fizycznych w wychowaniu i zbliżają nas do przedstawionego we wprowadzeniu stanowiska Baumrind (1996; Baumrind i in. 2002)? Uważamy, że twierdząca odpowiedź na wyżej postawione pytanie jest ryzykowna

Tabela 4. Wyniki regresji krokowej postępującej dla zmiennej gotowość osobowościowo-immanentna do agresji interpersonalnej

Predyktory	Beta	t	p
Kary fizyczne ojca	.33	4.44	.001
Płeć	.20	2.69	.01

$R = .39$; popr. $R^2 = .15$; $F(2, 159) = 13.84$; $p < .001$

z następującego względu. Badana próba miała w zasadzie charakter normatywny, a fakt, że wszyscy respondenci studiowali, implikuje przypuszczenie o ich względnie dobrych osiągnięciach szkolnych na poziomie szkoły ogólnokształcącej, wysokich aspiracjach edukacyjnych oraz dużym znaczeniu przypisywanym przez rodziców wykształceniu i edukacji w toku socjalizacji pierwotnej. Nie wystąpiła zatem opisywana w literaturze przedmiotu sekwencja negatywnych dla rozwoju zdarzeń, którą aktywuje doświadczanie surowej dyscypliny w środowisku rodzinnym, a podtrzymują i wzmacniają porażka edukacyjna, odrzucenie przez rówieśników, a w konsekwencji uczestnictwo w nieformalnych grupach społecznych, dopuszczających stosowanie agresji (Patterson, DeBaryshe, Ramsey, 1990).

Pomimo względnie korzystnych uwarunkowań rozwojowych i tak odnotowano dodatnią, choć słabą korelację między karami fizycznymi a gotowością do agresji badanych. Dlatego nasze stanowisko w kwestii rozwojowych konsekwencji doświadczania kar fizycznych najlepiej wyraża przekonanie, że osoby z takim doświadczeniem są w grupie ryzyka, jeśli chodzi o nabywanie właściwości sterujących czynnościami agresywnymi, ale z całą pewnością nie należy im przypisywać skłonności agresywnych zgodnie ze schematem myślenia o karach i agresji na zasadzie przyczyna–skutek.

Fakt, że trening socjalizacyjny obejmujący kary fizyczne okazał się w próbie normatywnej słabym, choć istotnym statystycznie predyktorem gotowości do agresji, interpretujemy w kategoriach wystarczających zasobów osobowych, jakimi dysponowali badani, aby poradzić sobie z tym awersyjnym doświadczeniem wychowawczym. Do tego typu zasobów należeć mogą choćby silna, pozytywna więź emocjonalna w diadzie dziecko–rodzic, która jest czynnikiem ochrony dla podejmowania zachowań agresywnych (Ooi i in., 2012), czy „ciepłe” emocjonalnie style rodzicielskie (styl demokratyczny i liberalno-kochający), negatywnie korelujące z postawami aprobującymi agresję interpersonalną (Dominiak-Kochanek, Frączek, Konopka, 2012). Posiadanie wymienionych zasobów ułatwia dokonanie dziecku

takich atrybucji w związku z otrzymaniem kary fizycznej, którą po latach wyraża w konstatacji, że choć karę otrzymał, to na nią po prostu w danych okolicznościach zasłużył.

O wiele poważniejszych konsekwencji karania fizycznego można się spodziewać wtedy, gdy efekt awersyjnych technik wychowawczych, stosowanych przez rodziców, jest wzmacniany doświadczaniem lub obserwowaniem zachowań agresywnych w najbliższym środowisku społecznym (Mazefsky, Farrell, 2005) bądź współwystępuje z porażką edukacyjną dziecka (Patterson i in., 1990). Wówczas liczba awersyjnych zdarzeń życiowych, z którymi dziecko musi się uporać, narasta do poziomu przekraczającego jego zasoby i możliwości radzenia sobie. Sformułowane tezy mają charakter przypuszczeń, które warto zweryfikować w kolejnych badaniach, różnicując badaną próbę pod względem poziomu przystosowania społecznego, którego wskaźnikiem może być na przykład uczestnictwo w normatywnej bądź specjalnej ścieżce szkolno-wychowawczej.

Kolejnym istotnym zagadnieniem, które wynika wprost z uzyskanych przez nas wyników, jest kwestia odmiennego znaczenia kar fizycznych matki i ojca dla gotowości do agresji interpersonalnej dziecka. Różne skutki kar fizycznych matki i ojca dla rozwoju intrapsychicznych struktur regulujących zachowania agresywne polegają na tym, że tylko kary fizyczne ojca mają wkład w ich formowanie się u dziecka. Wyrażając uzyskane wyniki w języku praktyki wychowawczej, można powiedzieć, że wypełnianie funkcji socjalizacyjnych jest w przypadku ojców o wiele większym wyzwaniem niż w przypadku matek, gdyż to właśnie ich błędy wychowawcze dają odległe, negatywne skutki w postaci wyższej gotowości dzieci do agresji.

Źródłem dysproporcji w zakresie znaczenia kar fizycznych matki i ojca dla psychospołecznego funkcjonowania dziecka może być odmienny charakter relacji dziecko–matka i dziecko–ojciec. Różnica ta jest pochodną układu wewnątrzrodzinnych ról, nadal zbliżonego do modelu tradycyjnego, w którym to właśnie matka pełni główną funkcję opiekuń-

czo-wychowawczą, angażując się w wychowanie dziecka bardziej niż ojciec. Z jednej strony niesie to za sobą duże prawdopodobieństwo podejmowania ryzykownych zachowań dyscyplinujących, takich jak karanie fizyczne, co dokumentują niniejsze badania. Z drugiej strony pełniąc funkcję głównego opiekuna, można wypracować bliższe emocjonalnie relacje z dzieckiem, czego wyrazem jest bardziej pozytywna i jednolita ocena postaw matek przez dorosłe już dzieci nie tylko w kategorii akceptacji, dawanej im autonomii, ale także nadmiernej ochrony (Skarżyńska, 2012).

Wydaje się, że to właśnie wymienione aspekty postaw matki wobec dziecka stwarzają przesłanki do tego, aby po latach dorosły uznał doznane od matki kary fizyczne za uzasadnione w kontekście własnego niewłaściwego zachowania. Nadanie takiego właśnie sensu awersyjnym zdarzeniom z dzieciństwa ułatwia również to, że matka, jako osoba bardziej zaangażowana w wychowanie dziecka, ma większą sposobność do podjęcia natychmiastowej reakcji tuż po niewłaściwym zachowaniu dziecka. W przypadku czynnego zawodowo ojca prawdopodobny dystans czasowy między niewłaściwym zachowaniem dziecka a użyciem kary fizycznej utrudnia dziecku wnioskowanie o zależności przyczynowo-skutkowej między własnym zachowaniem a karą, co zwiększa szansę na odbiór tej kary w kategoriach niczym nieuzasadnionej agresji ojca. Należy również podkreślić, że największy wkład doświadczanych ze strony ojca kar fizycznych w rozwój intrapsychicznych mechanizmów sterujących agresją dziecka odnotowano w przypadku gotowości nawykowo-poznawczej oraz immanento-osobowościowej. Wspólną właściwością obu rodzajów gotowości jest postrzeganie agresji jako skutecznego narzędzia do realizacji innych celów życiowych i/lub satysfakcji. Rozwój mechanizmów regulujących zachowania agresywne służące innym celom niż wywołanie cierpienia ofiary wymaga zatem sposobności

do obserwowania znaczących innych, instrumentalnie stosujących agresję interpersonalną w życiu społecznym. Implikuje to przypuszczenie, że akt karania fizycznego przez ojca ma charakter instrumentalny i postrzegany jest przez dziecko jako prototyp zachowania agresywnego. Hipotezę tę uzasadniają wcześniejsze badania w tym obszarze (Fauchier, Straus, 2007) potwierdzające, że karanie fizyczne ojca, w przeciwieństwie do kar stosowanych przez matkę, częściej ma charakter czynności zaplanowanej, bezemocjonalnej, służącej osiągnięciu celu nadrzędnego, czyli wyuczeniu u dziecka posłuszeństwa. Wielokrotne doświadczanie kary i jej skutków w postaci submisywnego zachowania własnego stanowi znakomitą przesłankę do uczenia się, że w pewnych okolicznościach agresję warto stosować. Weryfikacja powyższego twierdzenia wymaga jednak przeprowadzenia kolejnych badań, w których poza formą i częstością karania fizycznego należałoby również kontrolować stopień, w jakim wymierzanie kary fizycznej było częścią znanego dziecku skryptu, a w jakim zależało od bieżących stanów emocjonalnych rodzica.

Na zakończenie warto podkreślić, że niniejsze badania wyraźnie pokazują, jak bardzo pojęcie karania fizycznego przez rodziców, rozumianego w kategoriach jednej globalnej zmiennej, uprasza rzeczywisty stan rzeczy. Nawet jeśli kary fizyczne matki i ojca charakteryzuje skrajne podobieństwo co do formy i częstości, to z racji odmiennych funkcji tych zachowań dla skutków socjalizacji dziecka należy je traktować rozdzielnie, zarówno na poziomie metodologicznym, jak i teoretycznym. Sądzimy, że rzetelna ocena wewnątrzrodzinnych czynników ryzyka i ochrony dla rozwoju dezadaptacyjnych mechanizmów regulujących relacje interpersonalne, w tym gotowość do agresji interpersonalnej, wymaga uwzględnienia powyższego wniosku także w kontekście badań nad stylami wychowania i postawami rodzicielskimi.

PRZYPISY

¹ Artykuł przygotowany ze środków na działalność statutową BSTP-32/13-1 Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie.

² Badania są częścią międzynarodowego projektu badawczego, zatytułowanego International Parenting Study, kierowanego przez profesora Murraya A. Strausa z University of New Hampshire, USA.

BIBLIOGRAFIA

- Bandura A., Ross D., Ross S.A. (1961), Transmission of aggression through imitation of aggressive models. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 63, 575–582.
- Baumeister R.F., Smart L., Boden J.M. (1996), Relation of Threatened Egotism to Violence and Aggression: The Dark Side of High Self-Esteem. *Psychological Review*, 103, 5–33.
- Baumrind D. (1996), Parenting: The Discipline Controversy Revisited. *Family Relations*, 45, 405–414.
- Baumrind D., Larzelere R.E., Cowan P.A. (2002), Ordinary physical punishment: is it harmful? Comment on Gershoff. *Psychological Bulletin*, 128, 580–589.
- Caprara G.V., Manzi J., Perugini M. (1992), Investigating guilt in relation to emotionality and aggression. *Personality and Individual Differences*, 13, 519–532.
- Caprara G.V., Pastorelli M. (1993), Early emotional instability, prosocial behavior and aggression: some methodological aspects. *European Journal of Personality*, 7, 19–36.
- Chang L., Schwartz D., Dodge K.A., McBride-Chang K. (2003), Harsh parenting in relation to child emotion regulation and aggression. *Journal of Family Psychology*, 17, 598–606.
- Dix T., Grusec J.E. (1983), Parental influence techniques: An attributional analysis. *Child Development*, 54, 645–652.
- Dodge K.A., Pettit G.S., Bates J.E., Valente E. (1995), Social information-processing patterns partially mediate the effect of early physical abuse on later conduct problems. *Journal of Abnormal Psychology*, 104, 632–643.
- Dominiak-Kochanek M., Frączek A., Konopka K. (2012), Style wychowania w rodzinie a aprobatą agresji w życiu społecznym przez młodych dorosłych. *Psychologia Wychowawcza*, 1–2, 66–85.
- Donnellan M.B., Trzesniewski K.H., Robins R.W., Moffitt T.E., Caspi A. (2005), Low Self-Esteem Is Related to Aggression, Antisocial Behavior, and Delinquency. *Psychological Science*, 16, 328–335.
- Fauchier A., Straus M.A. (2007), *Dimensions of discipline by fathers and mothers as recalled by university students*. Referat wygłoszony na konferencji International Family Violence and Child Victimization Research Conference, Portsmouth, Wielka Brytania.
- Fluderska G., Sajkowska M. (2001), *Problem krzywdzenia dzieci. Postawy i doświadczenia dorosłych Polaków. Raport z badań*. Warszawa: Fundacja Dzieci Niczyje.
- Frączek A. (2002), O naturze i formowaniu się psychologicznej regulacji agresji interpersonalnej [w:] I. Kurcz, D. Kądziaława (red.), *Psychologia czynności. Nowe perspektywy*, 45–64. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Frączek A. (2008), *Concept and Categories of Readiness for Interpersonal Aggression (theoretical considerations)*. Referat wygłoszony na XIII Workshop Aggression. Poczdam, Niemcy.
- Frączek A. (2010), *The Nature and Patterns of Readiness for Aggression – Conceptual Considerations*. Referat wygłoszony na 12th Biennial Conference of the European Association for Research on Adolescence, Wilno, Litwa.
- Frączek A., Konopka K., Smulczyk M. (2013), Sex and country related specificity of readiness for aggression among adolescents. *Educational Research Review*, 17, 87–97.
- Frączek A., Rutkowska M. (2012), Płeć i środowisko edukacyjne a aprobatą społeczno-moralną przemocy interpersonalnej przez dorastających. *Ruch Pedagogiczny*, 3, 57–68.
- Gámez-Guadix M., Straus M.A., Carrobes J.A., Muñoz-Rivas M.J., Almendros C. (2010), Corporal punishment and long-term behavior problems: The moderating role of positive parenting and psychological aggression. *Psicothema*, 22, 529–536.
- Gershoff E.T. (2002), Corporal Punishment by Parents and Associated Child Behaviors and Experiences: A Meta-Analytic and Theoretical Review. *Psychological Bulletin*, 128, 539–579.

- Grusec J.E., Goodnow J.J. (1994), Impact of parental discipline methods on the child's internalization of values: a reconceptualization of current points of view. *Developmental Psychology*, 30, 4–19.
- Hoffman M.L. (1975), Moral internalization, parental power, and the nature of parent-child interaction. *Developmental Psychology*, 11, 228–239.
- Huesmann R.L., Guerra N.G. (1997), Children's Normative Beliefs About Aggression and Aggressive Behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72, 408–419.
- Kadzikowska-Wrzosek R. (2010), Postawy rodzicielskie w zakresie samoregulacji: wychowawcze uwarunkowania gratyfikacji podstawowych potrzeb, internalizacji standardów oraz siły woli. *Psychologia Rozwojowa*, 16, 89–108.
- Kochanska G., Coy K.C., Murray K.T. (2001), The development of self-regulation in the first four years of life. *Child Development*, 72, 1091–1111.
- Konopka K., Dominiak-Kochanek M. (2012), Orientacja edukacyjna a wzorce gotowości do agresji interpersonalnej w okresie adolescencji i wczesnej dorosłości. *Ruch Pedagogiczny*, 3, 69–84.
- Konopka K., Frączek A. (2013), Płeć psychologiczna a gotowość do agresji interpersonalnej u kobiet i mężczyzn. *Polskie Forum Psychologiczne*, 18, 65–80.
- Lansford J.E., Criss M.M., Laird R.D., Shaw D.S., Pettit G. S., Bates J.E., Dodge K.A. (2011), Reciprocal relations between parents' physical discipline and children's externalizing behavior during middle childhood and adolescence. *Development and Psychopathology*, 23, 225–238.
- Larzelere R.E., Kuhn B.R. (2005), Comparing Child Outcomes of Physical Punishment and Alternative Disciplinary Tactics: A Meta-Analysis. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 8, 1–37.
- MacMillan H.L., Boyle M.H., Wong M.Y.-Y., Duku E.K., Fleming J.E., Walsh C.A. (1999), Slapping and spanking in childhood and its association with lifetime prevalence of psychiatric disorders in a general population sample. *Canadian Medical Association Journal*, 161, 805–809.
- Mazefsky C.A., Farrell A.D. (2005), The Role of Witnessing Violence, Peer Provocation, Family Support, and Parenting Practices in the Aggressive Behavior of Rural Adolescents. *Journal of Child and Family Studies*, 14, 71–85.
- Ooi Y.P., Ang R.P., Fung D.S.S., Wong G., Cai Y. (2012), The impact of parent-child attachment on aggression, social stress and self-esteem. *School Psychology International*, 27, 552–566.
- Patterson G.R., DeBaryshe B., Ramsey E. (1990), A developmental perspective on antisocial behavior. *American Psychologist*, 44, 329–335.
- Pena M.E., Andreu J.M., Grana J.L., Pahlavan F., Ramirez J.M. (2008), Moderate and severe aggression justification in instrumental and reactive context. *Social Behavior and Personality*, 36, 229–238.
- Plopa M. (2008), *Psychologia rodziny. Teoria i badania*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Simons D.A., Wurtele S.K. (2010), Relationships between parents' use of corporal punishment and their children's endorsement of spanking and hitting other children. *Child Abuse & Neglect*, 34, 639–646.
- Skarżyńska K. (2009), Doświadczenia a przekonania o świecie społecznym. *Studia Psychologiczne*, 1–2, 105–122.
- Skarżyńska K. (2012), Percepcja świata a socjalizacja w rodzinie [w:] H. Grzegółowska-Klarkowska (red.), *Agresja, socjalizacja, edukacja. Refleksje i inspiracje*, 243–265. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- Stormshak E.A., Bierman K.L., McMahon R.J., Lengua L.J. (2000), Parenting Practices and Child Disruptive Behavior Problems in Early Elementary School. *Journal of Clinical Child Psychology*, 41, 17–29.
- Straus M.A. (2010), Prevalence, societal causes, and trends in corporal punishment by parents in world perspective. *Law and Contemporary Problems*, 31, 1–30.
- Straus M.A., Mouradian V.E. (1998), Impulsive corporal punishment by mothers and antisocial behavior and impulsiveness of children. *Behavioral Sciences and the Law*, 16, 353–374.
- Taylor C.A., Manganello J.A., Lee S.J., Rice J.C. (2010), Mother's spanking of 3-year-old children and subsequent risk of children's aggressive behavior. *Pediatrics*, 125, 1057–1066.
- Werner N.E., Nixon C.L. (2005), Normative Beliefs and Relational Aggression: An Investigation of the Cognitive Bases of Adolescent Aggressive Behavior. *Journal of Youth and Adolescence*, 34, 229–243.